

pitkin matkaa. ”Hyvinvointi-
valtio... on lahjan julkinen
muoto”.

Mutta tästä voisi jo aloittaa
uuden tarinan. Nyt kerrotussa
väkevässä ja kunnianhimois-
essa väännössä on kylliksi yhe-
teen kirjaan. Minulle kirja on

myös osoitus siitä, miten kah-
den erilaisen tutkijaorientaati-
on yhdistäminen voi tuottaa
hyvän tuloksen. Vaikka työttö-
myyttä on tutkittu paljon, niin
tämän kirjan me tarvitsimme.

RAIJA JULKUNEN

MATTI KORTTEINEN &
HANNU TUOMIKOSKI
TYÖTÖN
TUTKIMUS
PITKAAIKAISTYÖTTÖMIEN
SELVIYTYMISESTÄ
HELSINKI: TAMMI, 1998

NEUVOSTOLIITTO, SIIRTYMÄKAUSI JA UUSI VENÄJÄ

Suomessa tehdään Neuvosto-
liitosta, nyky-Venäjistä ja nii-
den välisestä siirtymäkaudesta
runsasta ja korkealaatuista tut-
kimusta, joka mitä ilmeisim-
min on kansainvälistä huippu-
luokkaa. Monet tutkijat hallit-
sevat asiansa, osaavat kirjoit-
taa ja eritellä, osaavat venäjää
ja ovat käyneet paikan päällä,
ja ennen kaikkea heillä on ky-
kyä ajatella ja oivaltaa. En ole
seurannut kirjoittelua säännöl-
lisesti, mutta aina kun vastaan
tulee esimerkiksi Pekka Sute-
lan, Ilmari Susiluodon tai
Markku Kivisen tekstejä, luen
niitä ahmien. Kaikista väittä-
mistä en ole samaa mieltä,
useista olen, olen oppinut pal-
jon ja lisäksi minulla olisi yhtä
ja toista lisättävää.

Ennen kuin arvioin Markku
Kivisen kirjaa, haluan tehdä
kaksi yleistä huomiota ja huo-
mautusta sen ulkopuolelta.

Ensiksi. Aivan liikaa ylei-
sessä keskustelussa puhutaan
neuvostokommunismin ja re-

aalisosialismin kaikkivoipai-
suudesta. Niiden nimiin sysä-
tään paljon sellaista, joka kuu-
luu aivan muualle, lähinnä tsa-
rismin, byrokratismin ja isove-
näläisyyden uskomattoman
pitkään ja sitkeään historialli-
seen inertiaan, josta Lenin ja
bolševikit olivat huolestuneita
jo 1920-luvun alussa. Uuteen
kukkaan tämä kaikki puhkesi
toisen maailmansodan aikana
ja sodan jälkeen, kun Stalin-
kultti oli hurjimmillaan.
NKP:ssä oli usein merkillisen
tsaristiselta tuntuva eliittien
olemassaolo ja sisäinen jako.
Ylimieliseen byrokratiaan tör-
mäsi vielä Gorbatshovin aika-
na ihan tavallisessa moskova-
laisessa kaupassa. Myyjät oli-
vat niin ylimielisiä ja välinpitä-
mättömiä, ettei sellainen tulisi
Suomessa kuuloonkaan. Eikä
tämä ollut poikkeus, se oli
sääntö. Nöyrä ylöspäin, ankara
alaspäin: autoritaarisuuden
tyypillisimpiä tunnusmerkke-
jä.

Tänä päivänäkin venäläinen
régime osoittaa melkoisia uus-

tsarismin merkkejä. Demokra-
tiaa on vähän, parlamentti jok-
seenkin sivussa. Jeltsin valtae-
liitteineen hallitsee maata tu-
hansin ukaasein, joiden koko-
naisuudesta kellään ei taida
olla varmaa tietoa. Hovia eivät
enää muodosta ylhäisaateli ja
kenraalit, vaan niiden paikalla
on uusrikkaiden ja entisen no-
menklatuuran väki. Joskus
tuntuu siltä, että puuttuu vain
uusi Rasputin, ja jonkinlainen
kehä olisi kierretty umpeen.

Toiseksi. Hannu Rautkallio
ja monet muut kirjoittajat jak-
savat levittää aivan mielikuvit-
uksellista tietoa KGB:n kaik-
kivoipaisuudesta. Että Kekko-
nen olisi ollut KGB:n agentti,
tuo tai tämä julkisuuden henki-
lö saman firman tiedottaja tai
ilmiantaja. Kun KGB:n arkis-
tot entisestään aukeavat, saat-
taa olla, että oma nimenikin
löytyy sieltä jostain. Agenteilla
on kaikkialla ja aina uskomat-
ton taipumus kehua saavutuk-
sillaan ja liioitella niitä. Tosi-
asiassa ollessani SKP:n kes-
kuskomitean ja poliittisen toi-

mikunnan jäsen hoidin NKP-suhteita aivan puhtaasti puoluelinjaa pitkin, lähetystöneuvostasolla Suomessa (Andrejev, Dmitriev, Koronen...). Esimerkiksi Vladimirovin ja Derjabinin taisin tavata vain pari kertaa pitkässä päivällispöydässä, ja vaihdoimme vain lähinnä pari yleistä kohteliaisuutta.

Tosin en malta olla kertomatta yhtä tapausta, joka minua ensin raivostutti ja sittemmin nauratti. Kerran Matti Koronen kutsui minut luokseen lähetystöön, ja eräs hänen seurueestaan – joku professori – pyysi minua hankkimaan – Etelä-Suomen maantiekartan! Taisin olla heiken aikaa aika raivostuneen näköinen, ja Koronen katseli hämillään lattiaa. Vähältä piti, etten sanonut, että voisit itse käydä ostamassa sen vaikka lähimmältä huoltoasemalta. Nielin kuitenkin kiukuni ja kävin ostamassa kartan. Voi, että se mies oli tyytyväinen. Myöhemmin kerroin jutun eräälle ay-toverilleni, joka sanoi hänelle käyneen kaksi kertaa samalla tavalla. Nauroimme vedet silmissä ja tulimme siihen tulokseen, että se on jonkinlainen initiaatiotriitti ensikertaiselle Suomenkävijälle ja että NKP:n tai KGB:n tiloissa on jossain kaappi, joka on täynnä Etelä-Suomen maantiekarttoja.

Että tällainen KGB:n agentti sitä on tullut oltua.

Markku Kivinen on nykyisin Helsingin yliopiston yhteydessä toimivan Aleksanteri-instituutin johtaja. Hänen kirjansa *Sosiologia ja Venäjä* on laaja, tietoviisas – ja välistä yhtä sekalainen kuin kohteensakin.

Alussa kirja käsittelee neu-

vostososiologian tasoa ja ongelmia. Tästä olisin itse asiassa halunnut lukea enemmän. Kivinen toteaa neuvostososiologian huonon maineen ja heikon tason eräänlaisena gallup-tutkimuksena ja ”abstrahoivana empirisminä”. Itse asiassa parasta ”sosiologiaa” tehtiinkin filosofian ja psykologian piirissä. Filosofeista Kivinen mainitsee ohimennen suurenmoisen Evald Iljenkovin, joka sai pari kertaa viralliselta taholta silmilleen. Mutta yhtä hyvin hienoa ”sosiologiaa” tehtiin jo 1930-luvulta lähtien psykologian piirissä, siinä pitkässä ja edustavassa tutkijajonossa aina Vygotskista Luriaan ja Leontjeviin. Se on edelleen kansainvälisesti maineikas ja usein sitä kutsutaan sellaisilla epäonnistuneilla nimityksillä kuin ”neuvostopsykologia” tai ”kulttuurihistoriallinen koulu-kunta”.

Kivisellä on miellyttävän tasapainoinen ote: hän pyrkii yhdistämään yksilötason tapahtumia suuriin sosiaalisiin rakenteisiin ja historiallisiin prosesseihin. Kivisen teoreettiset johtotähdet ovat Mills ja Durkheim: ”Tarkoitukseni ei ole pyöritellä edestakaisin modernin ja postmodernin kaikkein yleisintä keskustelua. Yritän ajatella ikään kuin suurten sosiologisten visioiden ja empirististen päiväkohtaisten gallup-tulosten välimaastossa. Yleensä hienä läntiset sosiologit tarjoavat edellistä, venäläiset itse taas jälkimmäistä vaihtoehtoa.”

Kivisen ensimmäinen teema on valta. Hänen näkemyksensä mukaan neuvostojen valta kivistui neuvostojen maassa jo vuonna 1918. Kohta sen jälkeen syntyi nomenklatuura-järjestelmä, joka oli Neuvosto-

liiton vallan avain. ”Vuoden 1923 aikana luotiin listat (nomenklatuuri) keskeisistä poliittisista viroista, jotka voitiin täyttää vain keskuskomitean (käytännössä politbyroon tai orgbyroon) päätöksillä. Näin oli astuttu neuvostovallasta puoluevaltaan ja nomenklatuura-järjestelmään. Jo maaliskuussa 1921 puolueen sisällä oli kielletty fraktioiden muodostaminen ja perustason oli yhä hankalampi saada käsityksiään kuuluville.”

Nomenklatuuran käsitettä käytetään sekä idässä että lännessä yleensä tavattoman pinnallisesti tarkoittamaan vain erikoiskauppoja, erikoissairaaloita, erikoispaketteja ja muita erillisiä eliitin etuoikeuksia. Kivisen nomenklatuura-analyysi on huomattavasti syvempi. Hän korostaa myös nomenklatuuran kasvua ja ylikasvua varsinaiseen puoluevaltaan nähden, näkee sen muuttumisen historian kulussa ja myös sen, että Venäjän nykyisestä valtaeliitistä enemmistö näyttää polveutuvan suoraan nomenklatuurasta.

En käy tässä tarkemmin keräämään Kivisen valta-analyysia, mutta lisään yhden vakavan kaskuntapaisen. Kerran kävin 1980-luvun puolivälissä yksityiskeskustelua erään arvostamani neuvostotutkijan kanssa. Vainoilin hänelle pikkuisen, että milloin se valtio teillä oikein alkaa kuoleutua, kun se näyttää vain paisuvan, että eikö ensin olisi pitänyt perustaa proletaarinen puolivaltio ja sitten räjäyttää koko valtio. Hän vastasi Lenin-sitaatilla (jota en ollenkaan muistanut), että valtiollinen valta kuoleutuu silloin, kun se menettää poliittisen luonteensa. Sanoin äimistyneenä, että sil-

loinhan seurauksena saattaa olla valtava byrokratia. Ystäväni vetosi Max Weberiin ja ryhtyi puolustamaan byrokratian ”hyviä puolia”: onhan se persoonatonta ja tasapuolista. Olin niin ällistynyt, etten pystynyt jatkamaan keskustelua. Kivisen valta-analyyssissä on paljon aineksia kovaan keskusteluun tästä aiheesta, vaikka se nyt onkin taakse jäänyttä elämää.

Erittäin problemaattisena pidän sitä, miten Kivinen käsittelee ”kansalaisyhteiskuntaa” ja sen puuttumista Neuvostoliitossa. Kansalaisyhteiskunta on pitkään ollut sellainen muotikäsitemalli, että sillä tarkoitetaan aivan mitä sattuu. Kivisen lähtökohta on, että kansalaisyhteiskunta on sellainen yhteiskunnallisen todellisuuden momentti, joka ei ole palautettavissa talouteen eikä valtioon. Tämä on tavallaan negatiivinen määritelmä, eikä suinkaan väärä, mutta mitä kansalaisyhteiskunta positiivisesti ottaen on, siinä vaikeudet alkavat. Kivisen lähtökohta on aika vahvasti sellainen, ettei Neuvostoliitossa ollut kansalaisyhteiskuntaa. Mielestäni siellä oli varsin omaperäisen kansalaisyhteiskunnan aineksia: 1) naapuri- ja sukulaisapu, 2) työpaikkaruokailu sekä työpaikoilta saatavat muut aineelliset edut, esim. lastenvaatteista maitoon, 3) yksityispuutarhojen tuotteiden vaihto sekä – yllätys yllätys – 4) jonottaminen. Neuvostoliiton valtavissa kauppajonoissa ei ollut pelkästään hamstraajia ja keinottelijoita, vaan myös asuinalueiden ja työpaikkojen lähettämiä käyttäjiä. Käyttäjät ottivat jatkuvasti selvää siitä, mitä tavaraeriä mistäkin kaupasta kulloinkin oli saatavilla. Kun tieto

jostain hyödyllisestä tavaraerästä saatiin, lähetettiin kommando paikalle ostamaan suuri erä ja välitettiin kohtuuhintaan naapureille tai työtovereille.

Kansalaisyhteiskunnan piirteisiin lukisin vielä eräänlaisen 5) uusluontaistalouden. Oikeastaan kaikki yhteiskuntapiirit aivan ylintä valtaeliittiä lukuun ottamatta hyödynsivät pikku dattojensa pikku viljelmää (aika monilla oli) tai kolhoosien pieniä yksityispuutarhoja, ja hyvin yleisesti kerättiin hedelmiä, marjoja, sieniä, yrttejä, versoja. Niitä säilöttiin talven yli ja vaihdettiin myös naapureiden kesken.

Minä luen kyllä tämän kaiken omaperäisen kansalaisyhteiskunnan piiriin. Itse asiassa tämä kaikki oli neuvostoyhteiskunnan parhaimpia ja kauneimpia puolia. Perinne muuten jatkuu yhä.

Kivisen kirjan toinen pääkohta on luokka-analyysi. Tämmähän on Kivisen erityisala jo Raimo Blomin ja kumppaneiden luokkaprojektista lähtien. Jo 1920-luvulla Neuvostoliitossa alkoi muotoutua sellainen käsitys, että luokaton yhteiskunta muodostuu, kunhan riistävät luokat likvidoidaan – fyysisesti. Tämä on tietysti jostain aivan muuta kuin se, mitä Marx tarkoitti kaikkien luokkien hävittämisellä. Maatalouden kollektivoinnista ja kulakien likvidoinnista alkoikin sitten reaaliosialismin synkin ja surullisin tapahtumasarja. Kivisen luokka-analyysi ja luokkien historia ovat kirjan vahvimpia puolia.

Jos Kivinen muuten on sitä mieltä, että vieraantumisen (vs. autonomian) on aikakautemme kohtalonkysymys, huomaan hämmästykseni olleeni jo joitakin vuosia samaa

mieltä. Enkä tarkoita tällä 1960-luvun psykologisoivia vieraantumishöpinöitä, vaan subjektin ja objektin vakavaa erkaantumista toisistaan; Hegel kutsui sitä nimellä *Entäusserung*, nuori Marx pohdiskeli ja muunsi sitä ja esimerkiksi Lukács ja Marcuse ovat kirjoittaneet siitä joitakin tärkeitä jaksoja.

Kirjan kolmas pääteema on kulttuuri. Tämä on innoittunut, vahva ja jopa kaunokirjallinen jakso. Romaanien, kanonisoidujen tekstien, runojen ja teema-analyyssien kokonaisuus on todella vaikuttava. Durkheimin jako pyhään ja maalliseen on pohjalla, mutta on tekstissä paljon muutakin.

Kivisen kirja on runsas, antoisa ja monipuolinen. Olisin tyytyväinen, jos jokin taho rahoitaisi sen kääntämisen englanniksi ja levittämisen kansainväliselle tutkijayhteisölle.

Kaksi huomautusta minulla on, yksi pieni ja yksi iso.

Pieni huomautus koskee lähteitä. Sivulla 64–77 referoidaan muuatta venäläistä stalinismi-keskustelua, lähinnä erästä H. Kobon toimittamaa kirjaa. Tämä jakso on kovin sisäänpäin lämpiävä ja pinnallinen, sen olisi voinut kirjoittaa uudestaan tai jättää pois. Toinen lähteitä koskeva ihmettelyni on, että Isaac Deutscherin klassinen ja tässä yhteydessä mitä relevantin Stalin-elämäkerta puuttuu kokonaan.

Iso huomautukseni koskee Kivisen esitys- ja ilmaisutapaa. Kirjassa on tavattomasti lyhyitä ja pitkiä luetteloita, joissa mitä erilaisimmat aatokset, traditiot ja diskurssit käyvät ristiin ja asettuvat johon.

Mitä huolellisemmin näitä luettelemia lukee, sitä vaikealukuisemmaksi esitys muuttuu. Tämä tuntuu nykyään olevan hyvin yleinen synty maamme yhteiskuntatieteissä. Opinnäytteissä diskurssisekamelskan joten kuten ymmärtää, mutta kun opinnäytteet on jo tehty, voisi tähdätä toisenlaiseen esitystapaan.

Nyt on – vähän kärjistääkse-

ni – niin kuin tekstissä olisi aivan liian paljon sinisiä lankoja ja liian vähän punaista lankaa. Ei Kivisen kirja tässä suhteessa

suinkaan huonoimmasta päästä ole, mutta silti näin asia on.

SEPPÖ TOIVIAINEN

MARKKU KIVINEN
SOSIOLOGIA JA VENÄJÄ
HELSINKI: TAMMI, HANKI JA JÄÄ -SARJA, 1998
332 s.

PEITTELYÄ JA PALJASTUKSIA

Elämän modernisoituminen ei ole edennyt niin suoraviivaisesti kuin modernisaatiososiologit sanovat, väitti Riitta Jallinoja jo teoksessa *Moderni elämä* (1991). Tuoreessa kirjassaan Jallinoja jatkaa teemaa kysymällä, kuinka vapauden ja sidoksen yhdisteleminen nykyisissä aviosuhteissa oikein tapahtuu.

Viktoriaanisen ajan peitteilyyn ja salaamiseen perustuva moraali kohtasi 1960-luvulta lähtien voimistuneen vapaamielisyyden, joka edellytti kiellettyjen asioiden sallimista ja avointa puhumista asiasta kuin asiasta. Yhteentörmäyksen tuloksena muodostui sosiiaalinen ilmiö nimeltä moderni säädyllisyys, joka rakentuu viktoriaanisen säädyllisyyden taivon peitteilylle ja parhain päin puhumiselle, mutta vapaamielisyys pakottaa sen myös sallivuuteen ja avoimuuteen.

Medialla on modernin säädyllisyyden peitteilyssä ja paljastamisessa merkittävä asema. Jallinoja toteaaakin modernin säädyllisyyden pinnan rikkoutuvan vähän väliä yksityiselämää koskevien paljastusten muodossa. Yksityiselämästä tulee yhä enemmän muiden katseltavaa ja arvioitavaa, ja samalla sen merkitys julkisena kysymyksenä kasvaa. Jallinoja maalaa leikin vision yksityiselämän markkinoista, joilla kilpaillaan intiimeillä kokemuksilla. Ja mitä näemmekään avatessamme tv:n? Häämätkalle, Vastanaineet, Amarin kaaret, Sexodus, Bänks... Media-areena on jo avautunut meille tavallisillekin yksityiselämän eläjille: voimme esitellä julkisesti suhteitamme alkumetreiltä aina niiden kalkkiviivoille saakka.

Jallinoja kohdistaa analyysinsä aviosuhteeseen, jota hän

pitää vapauspyrkimysten sekä toisaalta sidoksisuuden otollisena näyttämönä. Tutkimuksen laajana, vuodet 1955–1997 kattavana aineistona ovat kolmen suomalaisen naistenlehden julkaisemat haastattelut, joissa julkikkiset kertovat aviosuhteestaan. Jallinoja ei kuitenkaan tutki julkisuuden henkilöitä tai heidän elämäänsä vaan sitä, miten julkikkiset itse puheessaan ja miten toisaalta naistenlehdet median edustajina merkityksellistävät ihmis-subteita.

Aviosuhteen tarkastelupintoja syntyy, kun suhteesta kerrotaan julkisuudessa. Median luomat pinnat eivät ole sellaisinaan palautettavissa elettyyn elämään, sillä pinnoilla muodostuu itsenäisiä ilmiöitä. Pinnat eivät heijasta todellisuutta, mutta pintojen tarkastelu tarjoaa näköaloja pintojen takana olevaan elettyyn elämään.